

*Ба шўрои диссертационии 6D.KOA-013
назди Донишгоҳи давлатши ҳуқуқ, бизнес ва
сиёсати Тоҷикистон (735700, ш. Хуҷанд,
микроноҳияи 17, бинои I)*

ТАҚРИЗИ

**мукарризи расмӣ ба диссертасияи Ҳошимзода Ҳомид Ҳасан
дар мавзуи “Такомули механизми танзими макроиктисодии тараққиёти
минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (назария, методология ва амалия)”
барои дарёфти дараҷан илмии доктори илмҳои иқтисодӣ
аз рӯи ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ**

Мубрамияти тадқиқоти гузаронидашуда

Дар шароити муосири ташаккули низоми иқтисодиёти бозорӣ ба
идоракунии давлатии ҳаёти иқтисодии ҷамъияти диккати аввалиндарача
медиҳанд, ки такомули механизмҳои танзими макроиктисодии ҷараёнҳои
рушди минтақаҳоро пурзӯртар менамояд. Ғайр аз ин, раванди амалигардонии
тагииротҳои баҳамтаъсиррасонии марказ ва минтақаҳо, мутобиқсозии
манфиатҳои онҳо, тарзу усулҳои самараноки танзими иқтисодиёти минтақавӣ
муҳим ва зарур арзёбӣ карда мешавад. Дар ин сamt кӯшишҳои зиёд оид ба
таъсири механизми бозорӣ ба рушди минтақаҳо коркарда шуда,
фаъолгардонии мустакилияти минтақаҳо дар ҳалли баъзе аз мушкилотҳои ба
миёномада ба назар мерасад.

Муҳиммияти мавзуи диссертасияи тақризшаванд бо афзоиши
талаботи идоракунии давлатии иқтисодиёт дар шароити инкишофи
муносибатҳои бозорӣ, зарурати тадқиқи конуниятҳои ҷараёнҳои
макроиктисодӣ дар муҳити бисёрсатҳаи ташкили хоҷагии минтақавӣ, инчунин
омӯзиши нокофии масъалаҳои таркиб, сохтор ва шаклҳои танзими
макроиктисодии рушди онҳо алокаманд мебошад. Ҳангоми амалигардонии
танзими макроиктисодии тараққиёти иқтисодиёти минтақаҳо ҳатман
конуниятҳои умумии тараққиёт ва хусусиятҳои хоси соҳаҳо ва минтақаҳоро

ба инобат гирифтан зарур мебошад. Ҳамаи ин ҳолатҳои номбурда муайян намудани вазифаҳон афзалиятноки танзимкунии макроиктисодиро дар сатҳҳои гуногун, алалхусус дар сатҳи минтақаҳо тақозо менамояд. Дар асоси гуфтаҳои боло тадқиқоти илмии Ҳошимзода Ҳомид Ҳасан муҳим ва саривактӣ мебошад.

Асоснокӣ ва эътиимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳо

Хулосаҳои дар диссертатсия баёнгардида аз ҷиҳати назария ва методологияи истифодашудаи тадқиқот эътиимоднокии худро тавсиф менамояд. Тахлили назариявӣ, методологӣ ва амалии механизмҳои танзими макроиктисодии тараққиёти иҷтимоӣ-иктисодии минтақаҳо дар асоси тадқиқи корҳои олимони соҳа дарҷ гардидааст. Доир ба натиҷаи тадқиқоти гузаронидашуда аз тарафи муаллиф мақолаҳо дар нашрияҳои гуногуни ватаний ва ҳориҷӣ, аз он ҷумла дар нашриёти тақризшаванди КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, КОА-и назди Вазорати илм ва таҳсилоти олии Федератсияи Русия ба табъ расидаанд. Хулосаҳои илмии Ҳошимзода Ҳ.Ҳ. доир ба механизмҳои танзими макроиктисодии тараққиёти иқтисодиёти минтақавӣ дар асоси таҳдил ва омӯзиши муфассали таҷрибай кишварҳои ҳориҷӣ, ба мисоли Бритониёи Кабир, Фаронса, ИМА, Канада, Ҷопон, Ҳитой, Испания, Итолиё ва дигарҳо оид ба танзими макроиктисодии иқтисодиёти минтақавӣ, самтҳои такомули онҳо аз ҷиҳати илмӣ ва амалӣ асоснок карда шудаанд. Мутолиаи диссертатсияи Ҳошимзода Ҳ.Ҳ. сабит намуд, ки дар он бо истифода аз усулҳои тадқиқоти иқтисодӣ ва дуруст муайян намудани максаду вазифаҳои тадқиқот, объект ва предмети он, натиҷаҳои илмии назаррас ба даст оварда шудаанд.

Дараҷаи навғониҳои илмии диссертатсия ва натиҷаҳои тадқиқот

Натиҷаҳои назарраси тадқиқоти гузаронидашуда, ки дар диссертатсия навғонии илмиро ифода мекунанд, бо ташаккулёбии механизми танзими макроиктисодии тараққиёти минтақаҳо алоқамандии зич дошта, барои инкишофи илми иқтисодӣ ва амалияи фаъолияти ҳочагии минтақавӣ саҳми

арзандас мегузорад. Навгонии тадқикот, ба фикри мо, бештар дар чунин хулосабарориҳои муаллиф дарч ёфтаанд, ба монанди:

- гурӯхбандии назариявии истилоҳҳои “механизми танзими макроиқтисодӣ”, “идоракунӣ”, “танзимкунӣ” ва ҷорҷӯбаи истифодаи онҳо, аҳамияти объективонаи даҳолати давлат ба фаъолияти ҳочагидории минтақавӣ, ҳудудҳои маъмурӣ дар шароити инкишофи муносибатҳои бозорӣ муайян карда шудаанд;
- ҳислатҳои хоси даҳолати давлат ба иқтисодиёти минтақа, ки бо дарназардошти истифодабарии принципҳои интихобӣ ва таъинот аз самтҳои афзалиятноки рушди минтақа вобастагӣ дорад, марҳилаҳои давраи гузариш ба низоми бозорӣ ва ҳусусиятҳои раванди ташаккулёбии механизми танзими макроиқтисодии тараққиёти минтақаҳо аз ҷиҳати назарияи институтсионаӣ асоснок карда шудааст;
- мавқеи механизми бозорӣ дар танзими макроиқтисодии низоми иқтисодии минтақа ва самаранокии фаъолияти ҳочагии минтақавӣ дар доираи иқтисодиёти мамлакат муайян карда шуда, нақши он дар мутобигардонии пешниҳоду талабот бо истифода аз иқтидори табиӣ-захиравии минтақавӣ ва коҳиш додани таъсири манғии онҳо ба соҳаи иҷтимоӣ-иқтисодӣ-экологӣ аниқ карда шудааст;
- мақсаднок будани масъалагузорӣ оид ба коҳиш додани фарқият дар сатҳи тараққиёти иқтисодӣ байни минтақаҳо ва ҳудудҳои маъмурӣ дар асоси васеъшавии соҳаи фаъолияти соҳибкории аҳолӣ, муайян намудани самтҳои афзалиятноки дастирии давлатии тараққиёти бизнеси хурду миёна, таъсисдиҳии шароити мусоид барои ҷалби инвеститсияҳо бо мақсади истифодабарии пурраи захираҳои табиии ҳудудҳо асоснок карда шудааст;
- оид ба нақши фундаменталии танзими ҷараёни таъсири давлат ба инфрасоҳтори ҳочагии минтақавӣ дар шароити гузаронидани маркази дигаргуниҳо ба соҳаи иҷтимоӣ-иқтисодии минтақавӣ ва таъмини инкишофи босуръати минтақаҳо аз рӯи принципҳои бозорӣ, экологии истифодабарии

захираҳои ҳаётан мухим ва коҳиш додани зарар ба муҳити табиат хуло сабарорӣ карда шудааст;

- сиёсати минтақавӣ ҳамчун фишанги танзими макроиктисодии ҷараёни истифодабарии захираҳои табии, таъминоти мутаносиб ва мувозинатии тараккиёти иҷтимоӣ-иктисодӣ, амалигардонии дигаргуниҳои соҳторӣ, ки ба талаботи экологии назарияи рушди устувори минтақаҳои мамлакат ҷавобгӯ мебошанд, исбот карда шудааст;
- зарурати коркарди барномаи дурнамои тараккиёти иҷтимоӣ-иктисодии вилояти Суғд бо истифода аз тарзу усулҳои маҷмуавӣ асоснок карда шудааст, ки биниши дарозмуддати мушкилоти тараккиёти минтақа ва ҳалли онҳоро дар асоси гузаронидани ислоҳоти ҳаматарафа, ташаккулёбии низоми мониторинги доимӣ аз болои иҷрои ҷораҳои барномаҳо дар самтҳои стратегии тараккиёти минтақаҳои мамлакат дарбар мегирад.

Ҷоиз ба таъқид аст, ки навғониҳои илми дар диссертатсия дарҷ гардида, аз нуктаи назари илмӣ ва амали асоснок карда шудаанд, ки баҳри инкишофи минбаъдаи илми иқтисодӣ, маҳсусан дар самти тараккиёти иқтисодиёти минтақаҳо хизмат меқунанд.

Тавсифи умумии кори диссертатсии

Диссертатсияи тақризашаванда дар 356 саҳифаи компьютерӣ баён карда шуда, он аз муқаддима, 5 боб, хулоса, рӯйхати сарчашмаҳо ва адабиёти истифодашуда, 10 замима, 38 ҷадвал ва 16 расм иборат мебошад.

Дар муқаддима мубрамияти мавзуи диссертатсия кушода дода шуда, дараҷаи тадқиқоти мавзӯъ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Инчунин, дар муқаддимаи диссертатсия максад, вазифаҳо, обьект ва предмети тадқиқот муайян карда шуда, навғонии илмӣ иборат аз даҳ қисмат нишон дода шуда, аҳамияти назариявӣ ва амалии тадқиқот, маълумот оид ба интишороти натиҷаҳои тадқиқот ба таври дақиқ ҷойгир карда шудааст (с. 5-20).

Боби якуми диссертатсия ҳамчун “Асосҳои назариявии ташаккули механизми танзими макроиктисодии тараккиёти минтақаҳо” номгузорӣ карда шуда, дар доираи он тадқиқот оид ба моҳияти механизми танзими

макроиктисодии таракқиёти мінтақақо ва маънидодкунин мусори онҳо, худудҳои даҳолати давлат ба иқтисодиёт, танзими иқтисодиёти мінтақавӣ дар марҳилаҳои давраи гузариш ба низоми бозорӣ ва дар интиҳои боби мазкур таҷрибаи хориҷии танзими макроиктисодӣ ва шартҳои истифодабарии он дар мінтақаҳои мамлакат тадқик карда шудаанд. (с. 21-80).

Андешаи муаллиф оид ба “аз ҷиҳати назариявии доираи истифодабарии механизми танзими макроиктисодӣ ин, пеш аз ҳама, давраи иқтисодӣ, андӯҳти сармоя, шуғли аҳолӣ, муомилоти пулӣ, тавозуни пардоҳт, нарҳҳо, муносибатҳои рақобатӣ ва иҷтимоӣ, тайёркунӣ ва азnavtayёркунин кадрҳо, ҳифзи мӯхити атроф ва экология, алоқаҳои берунииктисодиро дар бар мегирад” (с. 32) бо схемаи мантиқӣ саҳех кушода дода шудааст (расми 1.2., с. 33), ки ҷолиби диққат мебошад. Бо андешаи диссертант оид ба “дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамаи интиҳоб ба манфиати стратегии ивазкунандай воридотии рушди иқтисодӣ нигаронида шудааст, ки он бо ташаккули бозори нӯшокиҳои гайриспиртӣ тасдиқ карда мешавад” (с. 61) ба пуррагӣ мо розӣ ҳастем. Зеро татбиқи стратегияи саноатиқунонии босуръат дар Тоҷикистон ҳатман бояд бо назардошти инкишофи истеҳсолоти воридотивазкунанда амалӣ шуданаш қобили дастгирӣ мебошад. Дар ин васила, таҳлили худро давом дода, Ҳошимзода Ҳ.Ҳ. дуруст қайд менамояд, ки “гузариши иқтисодиёти кишвар аз шакли аграрӣ-индустриалий ба индустрialiй-аграрӣ бо таъмини истиқлолияти энергетикий ва истифодаи самарарабахши нерӯи барқ, ҳифзи амнияти озукаворӣ ва дастрасии аҳолии мамлакат ба гизои хушсифат, аз бунбости коммуникатсионӣ баровардан ва ба кишвари транзитӣ табдил додани Ҷумҳурии Тоҷикистон, саноатиқунонии босуръати кишвар вобаста мебошад” (с. 65). Дар ин росто, фикри муаллиф оид ба содирот нигаронида шудани истеҳсолот дар оянда мувоғики мақсад мебошад.

Дар асоси таҳлили таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон, ба монанди Бритониёи Кабир, Фаронса, ИМА, Канада, Чопон, Хитой, Испания, Итолиё ва дигарҳо, диссертант як қатор шартҳоро нишон додааст, ки баҳри

мукаммалгардонии иқтисодиёти минтақавӣ ва ҷойгиркуни кувваҳои истеҳсолкунанда дар ҳудудҳои маъмурӣ аҳамияти қалон доранд (с. 66-80).

Дар боби дуюми диссертатсия “Методологияи ташаккул ва хусусиятҳои механизми танзими макроиқтисодии тараққиёти минтақаҳо” хусусиятҳои иқтисодиёти минтақаҳо ва ҷараёни танзими тараққиёти минтақавӣ дар шароити низоми иқтисодии бозорӣ, усуљои истифодабарии фишангҳои фискалӣ дар танзими тараққиёти минтақаҳо, механизми гумруқӣ-тариғии танзими ҷараёни тараққиёти иқтисодиёти минтақа мавриди тадқиқоти илмӣ фарогир карда шудаанд (с. 81-141).

Амалигардонии тадқиқот дар самти методологияи ташаккул ва хусусиятҳои механизми танзими макроиқтисодии тараққиёти минтақаҳо ба муаллиф имкон фароҳам овардааст, ки пеш аз ҳама оид ба доро будани ҳар як минтақа бо хислатҳои хоси ҳуд вобаста аз ҳудуд, шароитҳои муайяни иҷтимоӣ-иқтисодӣ, маҳсусгардонии ҳочагидорӣ дар ҷорҷӯбай иқтисодиёти миллӣ андешаи илмиро баён намояд (с. 83). Дар ин ҷода Ҳошимзода Ҳ.Ҳ. мутлако дуруст қайд менамояд, ки “институтионаликунонии самаранок метавонад барои амалигардонии сиёсати иҷтимоӣ-иқтисодии рушди устувори минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат намояд. Қайд намудан зарур аст, ки макомоти конунбарорӣ ва ҳокимиюти давлатии иҷроияи ҷумҳуриявӣ имконияти аслии ташаккулёбии муҳити институтионалиро доранд” (с. 86). Бо истифода аз усуљои таҳлили эмпирӣ ва ҳулосабарории мантиқӣ, муаллиф тавонистааст, андешаҳои арзишманди илмӣ баён намояд, алалхусус чунин ҳулосабарорӣ: “ҳолати муосир дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо фарқгузории макони қалон аз рӯи сатҳи тараққиёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ тавсиф карда мешавад, ки бо назардошти ҳаҷми гуногуни ҳудудҳо, шароитҳои табии-иклими, тафовут дар мавқеи оғози воридшавӣ ба бозор, хислатҳои таъриҳӣ ва дигар хусусиятҳои тараққиёти минтақаҳо ба назар мерасанд” (с. 97-98). Вобаста ба таъсири механизми сиёсати фискалӣ ба тараққиёти иқтисодии минтақаҳо муаллиф дуруст қайд менамояд, ки “бо баробари аз тарафи ҷамъият дарк намудани нақши қарорҳои аз тарафи Ҳукумат қабулкардашуда дар соҳаи

коркард ва амалигардонии сиёсати иқтисодӣ, масъала оид ба ҳамзистии беҳтарини фишангҳои он барои муайян намудани мақсади ниҳои сиёсати иқтисодӣ ба ҳадди нихой расонидани некӯаҳволии ҷамъият ба миён омад. Пеш аз ҳама, нишондодҳои мақсаднокро муайян намудан зарур аст, ки ба шумораи онҳо сатҳи муқаррарии бекорӣ ва таварруми сифрӣ, ҳаҷми истехсоли ММД ба ҳар сари аҳолӣ доҳил карда мешаванд” (с. 104). Чи тавре мушоҳида карда мешавад, муаллиф дар тадқиқоти худ зарурати мутобиқсозии мақсадҳои рушди иқтисодиро бо амалий намудани механизмҳои танзими макроиқтисодӣ баён мекунад, ки ҷолиби дикқат мебошад. Дар ин самт, дар диссертатсия қайд карда мешавад, ки “истифодаи афзалиятҳои ракобатнок бо мақсади таъмини рушди истехсолот ва беҳтар кардани некӯаҳволии аҳолӣ дар ҳамаи минтақаҳои қишинвар таҳия ва татбики сиёсати давлатии рушди минтақавии ҷавобгӯи манфиатҳои миллиро пешбинӣ менамояд” (с. 129). Дар ин васила муаллиф афзалияти дигари ракобатнокиро нишон медиҳад, ки он қувваи кории арзони таҳассусманд дар минтақаҳои Тоҷикистон ҳисоб меравад. Ба фикри муаллиф “ин қувваи кории сершумори таҳассусаш миёна буда, пардохти музди меҳнати он имкон медиҳад, ки ин омил ба қатори афзалиятҳои қиёсӣ гузошта шавад. Истифодаи фондҳои мавҷудаи истехсолӣ дар соҳаи саноат, ҳусусан, дар соҳаҳои он, ки ба комёбихои назаррас ноил гардидаанд, барои таҷдиди корхонаҳо бо ҳароҷоти камтари сармоявӣ ба ҷои соҳтмони онҳо имконият фароҳам меорад” (с. 129).

Дар ҷодаи механизми танзими гумрукии фаъолияти иқтисодиёти минтақавӣ Ҳошимзода Ҳ.Ҳ. ҳалли як қатор масъалаҳоро ба миён мегузорад, ки тараққиёти иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаҳоро таъмин менамоянд, ба чунин масъалаҳо пеш аз ҳама инҳо доҳил карда шудаанд: “ҳимояи молистехсолкунандагони минтақавӣ, агар фаъолияти онҳо ба манфиати давлат ва мардум заравар набошад; таъмини ракобати солим дар бозори доҳилий бо мақсади ҳавасмандгардонии истехсолоти молҳои воридотивазқунанда; ҳалли он масъалаҳое, ки ба воситаи механизми бозорӣ ва ракобат имконнопазир мебошанд (соҳаҳои иҷтимоӣ, экологӣ, илм, мудофиа ва ғайра)” (с. 133).

Боби сеюми диссертацияи такризшаванда “Таҳлили шароитҳои истифодабарии механизми танзими макроиктисодии ҷараёни рушди устувори ҳочагии минтақа” номгузорӣ шуда, дар доираи он ҳолат ва тамоюли тараққиёти макроиктисодии минтақаҳо мавриди таҳлил қарор дода шуда, дигаргунҳои сохтории соҳаҳо дар ҳочагии минтақавӣ тавсиф карда шудаанд, инчунин дар ин боб баҳодиҳии омили инфрасохтории рушди устувори минтақа амалӣ карда шудааст (с. 142-184).

Таҳлили маълумоти расмии оморӣ ба муаллиф имкон дод, ки ба натиҷаҳои назарраси объективона ноил гардад. Дар асоси чунин таҳлилҳо муаллиф дуруст қайд менамояд, ки “ба мавҷудияти фарқият доир ба нишондиҳандай МММ ба ҳар сари аҳолӣ байни субъектони иқтисодиёти миллӣ ибрози ақида намоем. Дар ВМКБ ин нишондиҳанда 3,8 маротиба, вилояти Ҳатлон 2,7 маротиба нисбат аз шаҳри Душанбе паст қарор дорад. Чунин фарқиятҳо дар тӯли тамоми давраи тадқиқотӣ ба назар мерасанд, ки мавҷудияти фарқгузории устуворро дар тараққиёти иқтисодии субъектони иқтисодиёти миллӣ тасдик менамоянд. Мувоғиқан, бояд шароитҳоро барои танзими макроиктисодии суръати тараққиёти иқтисодиёти минтақаҳо фароҳам овард, ки барои ҳалли мушкилотҳои нобаробарӣ дар тараққиёти иқтисодиёти минтақаҳо мусоидат намояд. Таракқиёти нобаробари минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, яке аз таҳдидҳои бехатарии иқтисодии мамлакат ба хисоб меравад. Ҳусусияти иқтисодиёти миллӣ на дар худи амалияи мавҷудияти нобаробари байниминтақавӣ, балки аввал дар сиёсати иқтисодии давлатӣ аз ҳад зиёд, дуюм дар коҳиш ёфтани сиёсати давлатии бартараф намудани чунин нобаробарии ифода меёбад” (с. 146).

Ҳошимзода Ҳ.Ҳ. бо дарназардошти истифода аз методологияи тадқиқоти иқтисодӣ андешаронии худро ба роҳ монда кӯшиш кардааст, ки сохтори иқтисодиёти минтақаҳо вобаста аз нишондодҳои муайян инъикос намояд. Чунин кӯшиш ба ў имкон дод, ки андешаи зеринро баён намояд: “сохтори иқтисодиёти минтақа, аз як тараф, ҳамчун маҷмуи унсурҳои низомӣ, алокамандиҳои мураккаб ва муносибатҳои байни корхонаҳо, соҳаҳо ва ҳамаи

намудҳои фаъолияти иқтисодии хочагидори минтақавӣ тавсиф карда, аз тарафи дигар, сохтори иқтисодиёт бо алоқаҳои зич бо ҷараёнҳои тақрористехсолӣ, инвеститсионӣ, заҳиравӣ, молиявӣ, инноватсионӣ ва гайра тавсиф карда мешаванд, ки дар мезоиқтисод ба миён меоянд. Баробари ин, иқтисодиёти минтақавӣ хусусиятҳои асосии худ ва вазифаҳои қалидиро, новобаста ба таъсири омилҳои дохилӣ ва беруна нигоҳ медорад. Бо ибораи дигар, хусусияти фаъолияти босифати он ва дигаргунҳои мусбати сохторӣ дар иқтисодиёти минтақа аз ҷараёнҳои макроиқтисодӣ, ки дар иқтисодиёти мамлакат, инчунин, аз муайян намудани самтҳои стратегии тараккиёти минтақавӣ ва таъминоти мувозинатӣ, устувории онҳо ба миён меоянд, вобастагӣ доранд” (с. 162). Ба фирки мо, чунин фикрронии муаллиф вобаста ба самти пешгирифтai тадқиқоти илмӣ мутобиқат менамояд.

Муаллиф дуруст қайд менамояд, ки “яке аз шароитҳои появие, ки рушди устувори иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаҳоро таъмин менамояд, ташаккулёбии шабакаҳои корхонаҳои инфрасохтори хурд ба шумор меравад, ки дар иқтисодиёти миллӣ дар шакли гуногуни ташкилий-хукуқӣ таъсис дода мешавад” (с. 179).

Чорум боби диссертасия “Танзими макроиқтисодӣ дар асоси сиёсати рушди устувори минтақавӣ” ҳамчун боби қалидӣ баён карда шудааст, ки дар ҷорҷӯбаи он муаллиф сиёсати минтақавиро ҳамчун фишонги танзими макроиқтисодии ҷараёни рушди устувори минтақаҳо баррасӣ карда, хусусиятҳои ҷараёни инвеститсионии таъминоти рушди устувори минтақаҳоро кушода дода, инчунин шароитҳои институтсионалии тараккиёти устувори минтақаҳоро мавриди тадқиқ карор додааст (с. 185-232).

Муаллиф куллан дуруст қайд мекунад, ки “дар ҷодаи сиёсати нави минтақавии тараккиёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ муайянкунин назариявӣ ва методологии мағҳумии таркиби онҳо аҳамияти қалон пайдо мекунад” (с. 187). Вобаста ба ин, дар зербоби 4.1 аз тарафи унвонҷӯ таҳлили назариявӣ, амалӣ ва методологӣ доир ба сиёсати минтақавӣ ва татбиқи самараноки сиёсати минтақавӣ амалӣ карда шудааст (с. 185-205). Дар ин росто, андешаронии

муаллиф ҷолиби дикқат мебошад, ки чунин қайд карда шудааст: “Ҳадафи асосии сиёсати минтақавӣ дар шароити рушди мустақили Ҷумҳурии Тоҷикистон ин таҳқими ҳамгирои иқтисодӣ ва ҳаллу фасли ихтилофҳои бо сабаби номутаносибӣ дар рушди иҷтимоию иқтисодии минтақаҳои гуногун, дар солҳои пешин сарзада ва роҳҳои бартараф кардани қафомонии онҳо мебошад. Вазифаҳои минтақаҳо ва ҳудудҳои маҳаллӣ бо вазифаи умумии рушди иқтисодиёти миллӣ кишвар хеле зич мепайванданд. Татбики сиёсати минтақавӣ дар зери назорат буда, ҳусусияти хоси шароити табий-иқтисодӣ ва фаъолияти хочагии минтақавиро ба эътибор мегирад” (с. 189-190).

Таҳлили позитивӣ ва хulosабарории нормативӣ ба Ҳошимзода Ҳ.Ҳ. имкон фароҳам овард, ки оид ба рушди устувори минтақа маънидодкунӣ ҳудро пешкаш намояд, ки чунин аст: “рушди устувори минтақа чунин тараққиёти марҳила ба марҳилаи иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва соҳаи экологӣ мебошад, ки бо кӯшиши таъмини мувозинатии дохилӣ аз рӯи соҳаҳои иқтисодиёт, захираҳои табий ва гурӯҳҳои аҳолӣ тавсиф карда шуда, оқибати он таъмини сифати баланди зиндагонии аҳолии минтақа мебошад” (с. 209).

Вобаста ба шароитҳои институционалии рушди устувори минтақаҳо, муаллиф дар зербоби 4.3 (с. 217-232), бо истифода аз усулҳо ва моделҳои институционалий, кӯшиш ба ҳарҷ додааст, ки ҷараёни ташакулёбӣ ва тараккиёти бахши соҳибкории минтақаҳоро баҳогузорӣ намояд. Чунин муносибат ба муаллиф имкон фароҳам овард, ки хulosai заруриро муқаррар намояд. Бояд қайд намуд, ки мутобики хulosababororii Ҳошимзода Ҳ.Ҳ. “амали самараноки институтҳо ба кӯшишҳои ҳадди ақали дарёғти контрагентҳо ва дастрасии созишинома байни субъектони бахши соҳибкорӣ, ки ба воситаи ташакулёбии муҳити нисбатан бехатар ва пешгӯишаванда таъмин карда шавад, имкон медиҳад. Ба гайр аз ин, такомули меъёрҳо ва қоидаҳои институционалии пешкаш намудани иттилоот ва таълими ҳайат номуайяниро коҳиш дода, барои мӯтадилгардонии вазъияти иқтисодӣ мусоидат менамояд” (с. 221).

Диссертант дуруст қайд мекунад, ки “коркард ва амалигардонии чорабинихои самаранок, ки барои дастирии рушди устувори минтақаҳо ва маъмурикционии ҳудудҳо масъалаи мураккаб ба ҳисоб меравад, барои ҳалли он накши зарурӣ ба давлат вогузор карда мешавад. Аз як тараф, давлат бояд стратегияи бартараф намудани монеахоро дар самти рушди устувор коркард намуда, муҳити мусоид ва инкишофи институтҳои бозориро барои таъмини рушди устувор ташаккул дихад. Аз тарафи дигар, баробари коркарди барномаҳо ва пешгуниҳои мувофиқи рушди устувор, давлат барои таъсис додани институтҳо ва фишангӣ ҷорӣ намудани стратегияи онҳо ваколатдор мебошад. Ба сифати нишондоди асосии самаранокии муҳити институционалӣ, қобилияти онҳо барои таъсиррасонӣ баҳри баланд намудани устувории сатҳи таракқиёти минтақаҳо баромад мекунад” (с. 231). Чунин ақидаи муаллиф боиси дастирий буда, хуносан ў оид ба шароитҳои институционалии рушди устувори минтақаҳо ҳамчун сахми унвонҷӯ дар рушди илми иқтисодиёти минтақавӣ ба ҳисоб меравад.

Боби панҷуми диссертатсия “Самтҳои афзалиятини такомули механизми танзими макроиктисодии ҳочагии минтақа” хотимавӣ буда, дар доираи ин боб, аз тарафи унвонҷӯ такомули фишангҳои танзими ҷараёнҳои иҷтимоӣ-иктисодии таракқиёти ҳудудҳо, самтҳои баланд намудани самаранокии механизми танзими макроиктисодии таракқиёти минтақа ва таҷдиди механизми танзими макроиктисодии таракқиёти минтақа тадқик карда шудаанд (с. 233-291).

Боиси таъқид аст, ки муаллиф дар доираи тадқиқоти боби мазкур барномаҳои давлатии таракқиёти иҷтимоӣ-иктисодии минтақаҳо ва Ҷумҳурии Тоҷикистонро мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор дода, самти такомули фишангҳои танзими ҷараёнҳои иҷтимоӣ-иктисодии таракқиёти ҳудудҳоро аз рӯи ин барномаҳо ба роҳ мондааст.

Дар ин росто, муаллиф дуруст қайд мекунад, ки “ворид шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Созмони умумиҷаҳонии савдо (соли 2013) мувофиқи мақсад набуд, зеро кишвар зери таъсири буҳрони дунболовадори молио

молиявии ҷаҳонӣ ба соҳаҳои ҳаёти иҷтимоию иқтисодӣ қарор дошт. Вале айни замон, имконият ва зарурати ворид шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Созмони умумиҷаҳонии савдоро истифода бурда, манфиатҳои миллии Тоҷикистонро пурра ҳимоя намудан лозим аст. Ҳамаи ҷиҳатҳои мусбат ва манғии воридшавии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба Созмони умумиҷаҳонии савдо бояд ба таври дақиқ омӯхта, тавозуни мусбати манфиатҳоро барои давлат ва дигар иштироккунандагони фаъолияти иқтисодии хориҷӣ таъмин намудан мувоғики мақсад аст. Бо ибораи дигар, манфиати аз воридшавӣ ба Созмон ба дастоянда аз зарари он зиёдтар мебошад” (с. 239).

Барои баланд бардоштани самаранокии механизми танзими рушди минтақаҳо ва субъектонии ҳочагидорӣ муаллиф амалигардонии тадбирҳои зеринро мувоғики мақсад меҳисобад: “таҳлили раванди хиссаҷудокунни бозори минтақавӣ ва ҳар як моли ширкатҳое, ки дар ҳудуди маъмурӣ амал менамояд, инчунин муайян кардани навъи истеъмолкунандай ин мол дар минтақа; интиҳоби бозор (хисса)-и мақсаднок дар минтақа ва амалисозии ҷорабиниҳои дар барномаи маркетинги мақсаднок пешбиникардашуда, инчунин ташкил ва гузаронидани мониторинг, истифодаи он дар раванди танзими рушди минтақаҳо; ҳочагидорӣ дар ҳаридани мол, баҳодихии ба мол ва хизматрасонӣ вобаста бо истифодаи он аз нигоҳи истеъмолкунанда ва аз он ҷумла, гузаронидани ҷораҳо оид ба такомули маҳқаҳои интиҳоби тарзу усулҳои қабули қарор оид ба ҳаридани мол” (с. 261-262).

Барои танзими макроиқтисодии тараққиёти минтақаҳо Ҳошимзода Ҳ.Ҳ. истифодабарии муносибати синергетикӣ-кибернетикиро пешбарӣ мекунад. Мувоғики ақидаи ў истифодабарии чунин муносибат “ҳамкории мутобиқшудаи минтақа ва давлат пурзӯр гардида, низоми минтақавӣ бо хислатҳои нав пурра карда, самаранокии идоракунӣ ва устувории низоми минтақавӣ, иқтисодиёти миллӣ баланд карда мешавад. Ҳамдигарро пурра намуда, ҳар ду ҷараёни ташкил ва худташкилкунӣ самараи синергетикиро пурзӯр менамоянд, субъекти идоракунӣ бошад, дар ин ҳолат ҷараёнҳои мазкурро босаводона назорат карда, онҳоро ба тартиб медарорад” (с. 279).

Дар диссертатсия хулоса ва пешниҳодҳои Ҳошимзода Ҳ.Ҳ. вобаста ба такомули механизми танзими макроиқтисодии тараққиёти минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон баён карда шудаанд, ки онҳо аҳамияти назариявӣ ва амалӣ доранд ва татбиқи онҳо дар фаъолияти хоҷагидорӣ метавонад як қатор нуқсонҳои дар тараққиёти минтақаҳо вуҷуддоштаро бартараф намояд.

Эроду пешниҳодҳо дар кори диссертатсионӣ

Диссертатсияи такризшаванда кори илмии байтмомрасида мебошад ва ба дараҷаи баланди илмии он нигоҳ накарда, норасогию камбудиҳо ба назар мерасанд:

1. Дар саҳифаи 65 омадааст: “Дар ояндаи стратегӣ то соли 2030, ҳиссаи соҳаи саноат дар маҷмуи маҳсулоти дохилӣ ба 22% расонида мешавад”. Маълум нест, ки ин фикри худи муаллиф аст, ё аз барномаҳои давлатӣ гирифта шудааст. Бинобар ин, чунин андешаронӣ асосноккунии иловагиро талаб менамояд.

2. Арзиши илмии диссертатсия боз ҳам баландтар мегардид, агар дар он тараққиёти минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо минтақаҳои кишварҳои ҳамсоя мавриди муқоиса қарор дода шавад.

3. Дар ҷадвали 3.2 (с. 145) маълумот оид ба нишондиҳандаҳои муқоисавии МММ ба ҳар сари аҳолӣ доир ба минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2000-2020 оварда шудааст. Аз рӯи ин ҷадвал муаллиф қайд мекунад, ки МММ ба ҳар сари аҳолӣ дар шаҳри Душанбе нисбат ба дигар минтақаҳои кишвар ба маротиб зиёд аст. Лекин сабаби чунин фарқият пурра шарҳ дода нашудааст.

4. Дар расми 3.1 (с. 164) соҳтори маҷмуи маҳсулоти минтақавӣ вобаста ба соҳаҳои калони иқтисодӣ оварда шудааст. Беҳтар мешуд, агар дар ин зербоб соҳтори МММ бо назардошти ҳар як соҳаҳо ва қисматҳо баҳогузорӣ карда шавад.

5. Дар замимаи 7 (с. 353) тағйирёбии гардиши савдои берунаи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2020 оварда шудааст. Мехостем фахмем, ки бо қадом мақсад чунин маълумот дар ин замима оварда шудааст.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия

Аҳамияти тадқиқоти илмӣ дар инкишофи илмии иқтисодиёти минтақавӣ ва илова ба он, бо воситаи коркарди ҳолатҳои методологӣ оид ба зарурати даҳолати давлат ба доираи иҷтимоию иқтисодӣ ва асоснок намудани раванди ташаккулёбии механизми танзими макроиқтисодии рушди минтақаҳо дар шароити пурзӯр гардидани тамоили ҷаҳонишавӣ, ба эътибор гирифтани хусусиятҳои давраи гузариш ба иқтисодиёти индустрӣ-аграрӣ ва иҷрои вазифаҳои нави таъмини рушди устувори минтақаҳо ифода мейбад.

Аҳамияти амалӣ дар истифодабарии механизми танзими макроиқтисодии тараққиёти минтақаҳо аз ҷониби мақомотҳои ҳокимиюти давлатии марказиву минтақавӣ ҳангоми таъсиси институтҳои идоракунӣ ва баланд бардоштани самаранокии фаъолияти онҳо, татбиқи ҷораҳои таъсири давлатӣ ба иқтисодиёт, инчунин коркарди стратегияҳо ва барномаҳои мақсадноки тараққиёти минтақаҳо ва ҳудудҳои маъмурии вилояти Суғд дарҷ мегардад.

Хулосаҳои назариявӣ, методологӣ ва як қатор пешниҳодҳои амалӣ дар ҷараёни танзими давлатии сиёсати макроиқтисодии тараққиёти минтақаҳо ва ҳудудҳои маъмурии онҳо, инчунин дар татбиқи барномаҳои таълимӣ истифода мешаванд.

Хулосаи ҷамъбасти донир ба диссертатсия

Камбудию норасогиҳои дар такриз инъикосёфта ба арзиши илмии мусбии диссертатсия таъсир намерасонанд ва онҳо бештар хислати тавсиявӣ доранд. Бинобар гуфтаҳои боло таъқид кардан мумкин аст, ки диссертатсияи доктории Ҳошимзода Ҳ.Ҳ. дар сатҳи баланди илмӣ-амалӣ иҷро карда шудааст.

Натиҷаҳои назарраси диссертатсия аз тарафи муаллиф дар 3 монография, 21 мақола дар мачаллаҳои аз тарафи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, КОА-и назди Вазорати илм ва таҳсилоти олии Федератсияи Русия такризшаванд, 27 мақола дар дигар мачаллаҳои илмӣ нашр гардидаанд. Монографияҳо ва мақолаҳои муаллиф мазмуни асосии диссертатсияро пурра дарбар мегиранд.

Автореферат қисмати асосии диссертасияро фаро мегирад. Диссертасияи Ҳошимзода Ҳомид Ҳасан дар мавзуи “Такомули механизми танзими макроиктисодии таракқиёти минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (назария, методология ва амалия)” тадқиқоти мустақилона, эҷодӣ ва бантномрасида буда, доир ба мавзуи мубрам баҳшида шудааст, аҳамияти назариявӣ ва амалий дошта, дорои навгонии илмӣ аст.

Диссертасия ба шиносномаи ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ ва талаботи “Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ”, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 тасдиқ гардидааст, мутобиқат мекунад. Аз ин лиҳоз, муаллифи он Ҳошимзода Ҳ.Ҳ. сазовори дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ аст.

Муқарризи расмӣ,
доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор,
вакили Мачлиси намояндагони
Мачлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Раҳматзода Р.

Имзои Раҳматзода Р. - ро тасдиқ мешамоям

Мудири шӯбайи кадрҳо ва коргаҳи махсуси Дастигоҳи Мачлиси намояндагони
Мачлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сафарзода Ф.С.

«03» 01 2023 с.

Сурога:

Мачлиси намояндагони Мачлиси Олии
Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734025, ш. Душанбе,
Ҷумҳурии Тоҷикистон, хиёбони Рӯдакӣ, 42
Телефон: +992555022000
E-mail: r.qudratov@tgfeu.tj